

İBNÜ'n-NEHHÂS el-HALEBÎ

(Abî'n-nâḥas el-halibî)

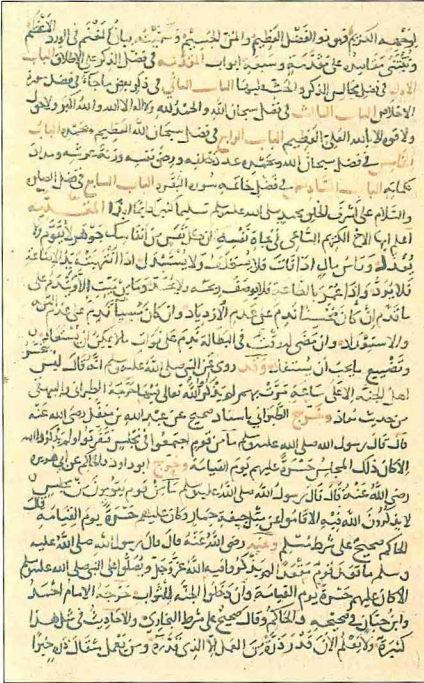
Ebû Abdillâh Bahâüddin
Muhammed b. İbrâhîm
b. Muhammed el-Halebî
(ö. 698/1299)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

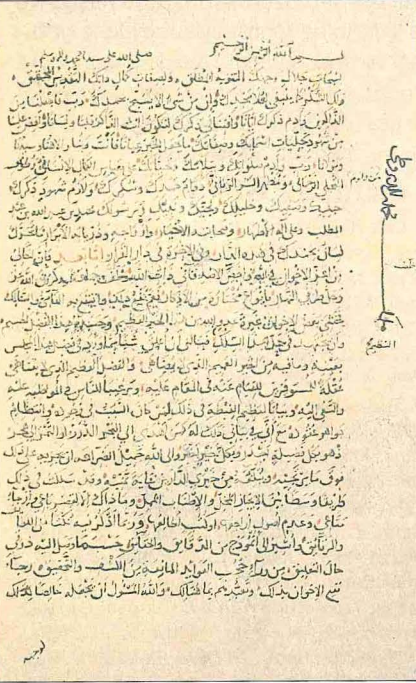
29 Cemâziyelâhîr 627'de (15 Mayıs 1230) Halep'te doğdu. İlk öğrenimini, hadis âlimi olan babası Ebû İshak İbrâhîm'den aldıktan sonra Ebû'l-Bekâ İbn Yâsi ile öğrencisi Cemâleddin İbn Amrûn'un dil ve edebiyat, Ebû Abdullah Muhammed el-Fâsî'nin kıraat derslerine devam etti. İbn Amrûn'un vefatından (649/1251) sonra nahiv dersleri vermeye başladı. Ebû'l-Müneccâ İbnü'l-Lutfî, Ebû'l-Kâsım İbn Revâha, Kâsım b. Ahmed el-Endelûsî, Alemüddin el-Arazî, Yûsuf b. Halîl ve onun babası Cemâleddin İbn Mâlik et-Tâî, Halep'te kendilerinden hadis dinlediği âlimler arasında zikredilebilir.

İbnü'n-Nehhâs, Moğol ordusunun Halep'i tahrip etmesi üzerine 658 yılı Safer ayında (Ocak 1260) Mısır'a gitti. Kahire'de kıraat âlimi Kemâleddin ed-Darîr gibi âlimlerden dil, edebiyat ve kıraat dersleri aldı. Ebû Temmâm, Mütenebbî ve Maarrî'nin divanları ile Sîbeveyhi, Ebû Ali el-Fârisî, Zemahşerî ve Cevherî'nin dil, edebiyat, lugat ve şiire dair eserlerini dinleyip birçoğunu ezberledi. Daha sonra öğretime başlayan İbnü'n-Nehhâs'ın verdiği nahiv dersleri büyük ilgi gördü ve onun şöhretinin yayılmasına vesile oldu (Safe-dî, *el-Vâfi*, II, 10). Kahire'de İbnü'n-Nehhâs'ın derslerine uzun süre devam eden Ebû Hayyân el-Endelûsî, onun üstatlarından dinleyip rivayet ettiği edebî metinlerin, dil ve edebiyata dair temel eserlerin çoğunu kendisinden okumuştur. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Ebû Hayyân'dan başka Kadî Nûreddin İbrâhîm el-İsnâî, Şâfiî müftüsü Muhammed İbn Adlân, Şemseddin ez-Zehabî, Ebû'l-Feth İbn Seyyidünnâs ve Cemâleddin İbn Nübâte el-Mısırî ile vezir ve vali gibi bazı devlet adamları yer alır.

Fıkıh, hadis, tefsir ve kıraat alanlarında da derin bilgi sahibi olan İbnü'n-Nehhâs, Halep'te vermeye başladığı kıraat ve fıkıh derslerini Kahire'de sürdürdü. el-Melikü'l-Mansûr Kalavun'un inşa ettirdiği Mansûriyye Medresesi ve Tolunoğlu Camii'nde, ayrıca Akmer Camii ile Kahire'nin diğer bazı medreselerinde tefsir okuttu. Onun

İbnü'n-Nehhâs ed-Dimaşkî'nin *Beyânü'l-mağnem fi'l-uirdi'l-a'zam* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2566)

hâd adıyla Türkçe'ye, Joseph von Hammer Purgstall Almanca'ya çevirmiştir (Leipzig 1805). Bâkî tercümesinin biri müellif hattı olmak üzere (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1286) birçok yazma nüshası günümüze ulaşmıştır. 2. *Tenbihü'l-gâfilin 'an a'mâli'l-câhilin ve tahzîrû's-sâlikin min ef'âli'l-hâlikin* (Kahire 1309, 1313; nşr. Abdullâh b. Muhammed b. Humeyd, Riyad 1406/1986; nşr. İmâdüddin Abbas Saîd, Beyrut 1407/1987; nşr. İdrîs Muhammed Ali, I-II, Beyrut 1410/1990). Müellifin yaşadığı dönemde yaygınlaşan bid'atlara karşı mücadele etmenin fazileti, şartları, dereceleri ve bunu terkedenlerin sorumlulukları gibi konuları incelemektedir. Eserde, bid'atlara karşı olmasıyla tanınan Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin fikirleri yanında onun yaklaşımını benimseyen İbn Kayyim el-Cevziyye ve Zehebî'nin *el-Kebâ'ir*leri ile İbnü'l-Hâc el-Abderî'nin *el-Medhal*'i, Şâtîbî'nin *el-İ'tisâm*'ından faydalanmış olmasından hareketle İbnü'n-Nehhâs'ın bu hususta Selefi bir yaklaşımı benimsediğini söylemek mümkündür. *Tenbihü'l-gâfilin*, Muhammed b. Berekât b. Ahmed el-Harfûşî tarafından ihtisar edilmiştir. 3. *Beyânü'l-*

mağnem fi'l-uirdi'l-a'zam. Zikir, kıraat ve tesbih hakkında bir mukaddime ile yedi bölümden meydana gelen bu eser genel olarak tasavvufa ilgilidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2566; diğer nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 92; *Suppl.*, II, 83). İbnü'n-Nehhâs'ın kaynaklarda ayrıca *Hâşiye 'alâ Şerhi Tecridi'l-kelem*, *İhtisârü'r-Ravza li'n-Nevevî* ve *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nehhâs ed-Dimaşkî, *Meşâr'u'l-eşvâk ilâ meşâr'i'l-uşşâk* (nşr. İdrîs Muhammed Ali - Muhammed Hâlid İstanbûlî), Beyrut 1410/1990, neşredenlerin girişi, I, 10-19; a.mlf., *Tenbihü'l-gâfilin 'an a'mâli'l-câhilin* (nşr. İmâdüddin Abbas Saîd), Beyrut 1407/1987, neşredenlerin girişi, s. 3-8; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, VII, 24-25, 31; Sehâvî, *ed-Dau'ü'l-lâmi*, I, 203-204; *Keşfü'z-zunûn*, I, 262, 348, 487; II, 1686, 1703; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 105; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 239; Serkis, *Mu'cem*, II, 1711, 1850; Brockelmann, *GAL*, II, 91-92; *Suppl.*, II, 83; İzzâhu'l-meknûn, II, 424; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 120; *Kehhâle*, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, I, 142-143; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 35; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 87; 175; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 228-229; Mehdi Selemâsî, "İbn Nehhâs", *DMBİ*, V, 42-43.

FERHAT KOCA

mantık ve hendese de bildiği, irticâlen şiir söyleyecek yeteneğe sahip olduğu rivayet edilmektedir. İbnü'n-Nehhâs 7 Cemâziyelâhir 698 (12 Mart 1299) tarihinde Kahire'de vefat etti; Karâfe'de, aynı yıl ölen Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Mansûr Lâçin'in kabri yanına defnedildi.

İbnü'n-Nehhâs şiirle de meşgûl olmuştur. İbn Tağrıberdî onun şiirlerinin vasat derecede olduğunu söyler (*en-Nücûmü'z-zâhire*, VIII, 184). Cemâleddin İbn Mâlik et-Tâî hakkında nazmettiği mersiyesi en meşhur kasidelerindendir (Fîrûzâbâdî, s. 201). Makkarî, İbnü'n-Nehhâs'ın bazı şiir ve kasidelerinin XI. (XVII.) yüzyıla kadar büyük ilgi gördüğünü kaydeder (*Nefhu't-tîb*, II, 228). Ancak Makkarî'nin, 1052'de (1642) vefat eden şair Fethullah İbnü'n-Nehhâs el-Medenî'yi onunla çağdaş gösterdiği dikkate alınarak bu iki şairin şiirlerini birbirine karıştırdığı söylenebilir. Nitekim bazı çağdaş müellifler de (krş. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 527; Kehhâle, VIII, 219) İbnü'n-Nehhâs el-Medenî'nin divanını İbnü'n-Nehhâs el-Halebî'ye nisbet etmişlerdir. İbnü'n-Nehhâs, alçak gönlülüğü sebebiyle ulemâ kıyafetini terk edip sıradan insanlar gibi giyinmiş, derslerinde fasih dil yerine genellikle halk dilini kullanmıştır. Son derece dindar, dürüst ve güvenilir bir kimse olduğu için bazı kadıların onun şahitliğini iki kişinin şahitliği yerine saydığı (Safedî, *A'yûn-nû'l-aşr*, IV, 196; a.mlf., *el-Vâfi*, II, 11-12), değerli kitaplarla donattığı zengin bir kütüphanesinin bulunduğu (a.g.e., II, 11; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 294) kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *et-Ta'likâ*. İmrûülkays'ın divanının şerhi olup Escorial Library'de (nr. 302) bir nüshası mevcuttur (Brockelmann, *GAL*, I, 363; *Suppl.*, I, 50). 2. *Hed'ü me-hâtî'l-killeteyn ve cilâ'ü zâtî'l-hulle-teyn* (*Hedyü Ümmehâtî'l-mü'minîn*). Şevvâ el-Halebî olarak tanınan Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. İsmâil el-Kûfî'nin "Kaşide fi mâ yukâil bi'l-vâv ve'l-yâ" adlı manzumesinin şerhi olan eserin (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1344) bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1499). 3. *Şerhu'l-Mu-karrib*. İbn Uşûr el-İşbîlî'nin nahve dair eserinin "Bâbü'l-Vakf" bölümüne kadar şerhi olup Emîr Sinâneddin Beşşâr er-Rûmî için kaleme alınmıştır (Ebû Hayyân el-Endelüsî, s. 333; Safedî, *el-Vâfi*, II, 13).

İbn Cinnî'nin, Ferrâ'nın *Kitâbü'l-Hudûd*'u ile Sa'leb'in *Me'ânin ve fevâ'id*

adlı eserleri üzerine düştüğü hâşiye ve ta'liklerin derlenmesiyle meydana getirildiği bir mecmuanın (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 192, 527) İbnü'n-Nehhâs'ın el yazısıyla olan bir nüshası Escorial Library'de (nr. 778) bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât* (nşr. Afîf Abdurrahman), Beyrut 1406/1986, s. 52-53, 333; Zehebî, *el-İber*, III, 392; a.mlf., *Ma-rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), III, 1415; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 294-297; IV, 72; Safedî, *A'yûn-nû'l-aşr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), Dimaşk 1418/1998, IV, 194-201; a.mlf., *el-Vâfi*, II, 10-15; Süb-kî, *Tabakât* (Tanâhî), IX, 97, 400; İsnevî, *Tabakâtü's-Sâfi'yye*, II, 507-508; İbn Kesîr, *el-Bîdâye*, XIII, 218; İbn Dokmak, *Tercümânü'z-zamân fi terâcimi'l-a'yân*, TSMK, III, Ahmed, nr. 2927, XIII, 259-260; Fîrûzâbâdî, *el-Bülga fi terâcimi e'immeti'n-nahv ve'l-luga* (nşr. Muhammed el-Misrî), Dimaşk 1392/1972, s. 200-201; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 46; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'n-nühât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Muhsin İyâz), Necef, ts. (Matbaatü'n-Nu'mân), s. 27-28; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmîne*, Haydarâbâd-Dekken 1396/1976, VI, 58; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VIII, 183-184; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 13-14, 231; a.mlf., *Hûs-nü'l-muhâdara*, I, 534; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 261; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 227-228; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1344, 1805; Râgib et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebî's-şehbâ'*, Halep 1343/1925, IV, 533-544; Brockelmann, *GAL*, I, 363; *Suppl.*, I, 50, 192, 527; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VIII, 219.

İSMAİL DURMUŞ

İBNÜ'n-NETTÂH

(ابن النطاح)

Ebû Abdillâh (Ebû Ca'fer) Muhammed b. Sâlih b. Mîhrân en-Nettâh el-Kureşî el-Basrî (ö. 252/866)

Hadis âlimi ve tarihçi.

Basra'da doğdu. Dedesi Nettâh'a nisbetle İbnü'n-Nettâh diye meşhur oldu. Nettâhî nisbesi (Sem'ânî, V, 505) ve Ebû't-Teyyâh lakabıyla da anılır (İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 227). Kureşî nisbesini Hâşimoğulları'nın âzatlısı olması dolayısıyla almıştır. İbnü'n-Nettâh, ilk eğitimi Basra'da babasından aldıktan sonra Bağdat'a giderek Ebû Seleme Muhammed b. Abdullah el-Ensârî, Ebû Âsım en-Nebîl, Hasan b. Süleyman, Ertât b. Hâtim, Hasan b. Meymûn gibi şahsiyetlerden hadis öğrendi. Tarih alanında ise Vâkıdî, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ ve Ebû'l-Hasan el-Medâinî'den istifade etti. Öğrencileri arasında İbn Ebû'd-Dünyâ, Ahmed b.

Ali el-Cezzâr, Bişr b. Mûsâ el-Esedî, Heysem b. Halef ed-Dûrî ve İbn Nâciye'yi saymak mümkündür. Kaynaklarda İbn Şâhin'e dayanılarak İbnü'n-Nettâh'ın 252 (866) yılında vefat ettiği kaydedilmektedir. Çağdaş yazarlardan Abbas el-Azzâvî ise onun vefat tarihini 242 (856) olarak vermiştir.

İbnü'n-Nettâh hadisçiliği yanında tarihçi, nesep âlimi siyer ve megâzî râvisi olarak da meşhur olmuş, ayrıca İbrâhim b. Zâdân b. Sinân el-Basrî'den "hikâye"ler naklettiği belirtilmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 120). İbn Hibbân onu sika kabul etmiş ve *eş-Şikâ't*'inde biyografisine yer vermiştir. İbn Hacer de hakkında sadûk terimini kullanmıştır. İbnü'n-Nettâh'ın muhaddislerce güvenilir sayılması kendisinin tarihçiliğine olan güveni de arttırmıştır. Zehebî, Bahşel ve Rezzâz lakaplarıyla tanınan Eslem b. Sehl'in kendisinden naklettiği uydurma bir rivayet dolayısıyla İbnü'n-Nettâh'a *Mizânü'l-i'tidâl*'inde yer vermiş ve bu rivayetin Eslem'den kaynaklanan bir vehim olduğunu ifade etmiştir (III, 582).

Abbâsî Devleti'ne dair nesir türünde kitap yazan ilk müellifin İbnü'n-Nettâh olduğu ileri sürülmektedir (Abbas el-Azzâvî, s. 239). Ancak günümüze ulaşım ulaşmadığı kesin biçimde tesbit edilemeyen bu eserin orijinal bir çalışma mı, yoksa aynı konuya dair bir eser yazdığı kaydedilen Heysem b. Adî, İbnü'n-Nasrî (Rosenthal, s. 89) veya Ebû'l-Hasan el-Medâinî'nin eserlerinin ilâvelerle geliştirilmiş bir versiyonu mu olduğu belirlenememiştir. Abdülâzîz ed-Dûrî, Bağdat Mek-tebetü medreseti Ebî Hanîfe'de bulunan müellifi meçhûl bir yazmayı *Ahbabü'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fihî ahbabü'l-Abbâs ve veledih* adıyla neşretmiş, eserinin İbnü'n-Nettâh'a aidiyetinin kuvvetle muhtemel olduğunu ileri sürmüştür (*Ahbabü'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fihî ahbabü'l-Abbâs ve veledih*, neşreden giriş, s. 16). Hz. Abbas'tan itibaren Abbâsî hânedanına mensup kişilerin hayatını ve yaşadıkları ibretli olayları anlatan eserin başından birkaç sayfasiyla son kısmının ek-sik olduğu anlaşılmaktadır. İbnü'n-Nettâh'a kaynaklarda *er-Red'âle Ebî Ubeyde fi Kitâbi'd-Dîbâc*, *Kitâbü Ef'hâzî'l-'Arab*, *Kitâbü Ensâbi Ezdi 'Umân*, *Kitâbü'l-Büyûtât*, *Kitâbü Ma'keli Zeyd b. 'Alî* adlı eserler de nisbet edilmektedir (İbnü'n-Nedîm, s. 120).